

Etkinlikler - Voyvoda Caddesi Toplantıları 2008-2009

Kentsel Değişim Sürecinde Yer Değiştiren Yoksulluk

Biray Kolluoğlu
Ayfer Bartu Candan

Biray Kolluoğlu

İstanbul 1980'den beri önemli bir değişim sürecinden geçiyor. Elbette İstanbul gibi idari, ticari ve siyasi anlamda merkezi bir konuma sahip bir şehrin kabuğunu değiştiriyor olması şaşırtıcı değil; ancak 1980'den beri yaşanan bu değişimin belki de en temel ayırt edici özelliği son derece hızlı olmasıdır. Bu baş döndürücü değişim hepimizin gözü önünde hem çok hızlı cereyan ediyor, hem de bazı unsurlarıyla kaygı veriyor. Örneğin İstanbul'un beş yıldızlı otel kapasitesi 1980'lerde 2000 civarındayken 1990'larda 6700'lere, 2000'lerde 10.200'lere çıktı. Yine ilk alışveriş merkezi 1990'ların başında açıldı ve 90'lar boyunca sadece on alışveriş merkezi vardı; ama 2000'lerde resim farklılaştı. 2000-2008 arasında 57 tane daha alışveriş merkezi açıldı; üstelik bunların 28'i de son dört yılda yapıldı. 2010 yılında ise bu sayının 122 olması bekleniyor. İstanbul'da ofis alanı 1997'de 267.000 metrekareyken 2005'te 1.670.000 metrekareye çıktı; bu, sekiz yılda altı kata yakın bir büyümeye denk düşüyor. Şu anda İstanbul'da yaklaşık yirmi yabancı banka faaliyet gösteriyor ve bunların büyük bir kısmı son üç-dört yılda İstanbul'a girmiş durumda. Bir yandan da gazetelerde İstanbul'un finans merkezi olmasının söz konusu olduğuna dair haberler okuyoruz. Bu da başka bir canlılık getirecek.

Bir başka deyişle, son çeyrek yüzyıldır İstanbul'un silueti gittikçe daha yükselen iş merkezleri, banka binaları ve otellerle yeni bir şekil alıyor; şehir mekânı sayıları hızla artan alışveriş merkezleri, restoranlar, kafeler, yeme içme ve eğlence merkezleriyle bezeniyor. Kentin sanat takvimi de daha hareketli: Film, müzik festivallerinin sayısı artıyor, yeni açılan müzelerde çeşitli sergiler, etkinlikler yapılıyor. İstanbul Bienali dünya bienalleri arasında çok önemli bir yere oturmuş durumda.

Bunlar değişimin gözle görünür olan kısmı. Bunun yanı sıra kentin meskûn mekanlarında da yeni bir mekânsal düzenlemenin ortaya çıktığına, bunun şehir mekânını temelden değiştirdiğine şahit oluyoruz. Bu yeni düzenleme öncelikle şehrin çeperlerine yerleşen, ama yer yer de merkezde gördüğümüz kapalı siteleri kapsıyor. Bunların şehir merkezlerinde yer alanları daha çok "residans" formunda olmakla birlikte, kuleler şeklinde karşımıza çıktıklarını da görüyoruz; Akmerkez, Metro City ilk akla gelenleri. Yeni zenginliğin mekânları olarak nitelendirilebilecek bu kapalı siteler 1980'lerin ortasında çıkmaya başladıysa da sayıları 1990'ların sonunda önemli bir artış gösterdi. Bu konuda tam bir sayısal veri elde etmek mümkün değil. Bunun birinci nedeni, tanımdaki belirsizlik; yani "kapalı site"nin özelliklerine tam olarak karar verilemediği için sağlıklı bir veri toplamak imkânsız. Bir başka boyut da Büyükşehir Belediyesi'nin bir sayım yapmıyor olması. Tek tek belediyelerden de verilere ulaşmak mümkün değil. Bir araştırmaya göre İstanbul'da 2005 itibarıyla yaklaşık 40.000 haneyi içeren 650 kapalı site var. Biz de araştırmamız çerçevesinde, 2005 sonrasında kapalı site sayısının yüzde yüz artmış durumda olduğunu gördük.

Özetle, İstanbul'un kent mekânı duvarların arkasına gizlenen meskûn mekânlarla bezemeye devam ederken, başta dönüşümün önemli bir parçası olarak söz ettiğimiz iş, tüketim ve eğlence mekânlarının da güvenlik altında tutulan alanlar olduğunu düşündüğümüzde İstanbul'un genelinde mekânsal bir kapanmaya doğru gidildiğini söyleyebiliriz. Yeni zenginlerin çalıştığı, yaşadığı, tükettiği ve dinlenip eğlendiği yerler güvenlik duvarlarının arkasına çekilen mekânlardır. Bu elbette sadece mekânsal bir dönüşüm değil; görünen veya görünmeyen bu duvarların arkasına çekilen grupların, sınıfların kentle farklı biçimlerde ilişkilenerken, yeni günlük yaşam pratikleri geliştirdiğini ve hepsinden önemlisi, farklı sosyal sınıflar ve gruplar arası yeni ilişkilerin, hatta değineceğimiz gibi yeni "ilişkisizliklerin ortaya çıktığını görüyoruz.

Bu yeni refah biçimlerini kapsayan hem meskûn alanlardaki, hem eğlence, tüketim ve iş mekânlarındaki dönüşümlerle eşzamanlı bir biçimde 1950'den bu yana köyden kente göç dalgasını şehrin absorbe etmesini mümkün kılan bir mekânsal pratiğin, yani gecekondunun da hem ismen hem de cismen bir değişime uğradığını, aslında bir açıdan farklı biçimlerde yavaş yavaş yok olduğunu da görüyoruz.

Gecekondu 1950'lerden itibaren modernleşme ve kentleşme sürecinde geçici bir ara kategori olarak çıkıyordu karşımıza; yani henüz modern olmayan, modernliğin adaylarının yaşadığı mekânlardı bunlar. Oysa varoş artık kalıcı olarak kentin dışını, kentin çevresini işaret ediyor. Bildiğiniz gibi, kelime anlamıyla da “varoş”, kent duvarlarının dışında kalan yer demektir. Gecekondu halkının kentleşeceği varsayılırken, varoşlarda yaşayanların içerilemeyen ve içerilemeyecek olan bir grup olduğunu düşünmeye başlıyoruz. Varoş, modern ve şehirli mekânın dışına düşmüş olan bir mekân olarak kentin tersini temsil etmeye başlıyor ve buraları tehlikeli korkulması gereken, işsiz ve her şeyi yapabilecek olan kesimlerin yaşadığı yerler olarak algılamaya başlıyoruz. Buranın gençleri de bir korku nesnesi haline geliyor, çünkü onların uyuşturucu müptelası, hırsız veya suça meyyal kişiler halinde temsil edildiğini görüyor, hiçbir değer yargılarının olmadığına dair söylemi çeşitli yerlerde görüyor, okuyor, dinliyor, bu gençliğin umudunun olmadığından söz ediyoruz.

Gecekondu dan varoşa, arkasında bir bagajı da beraberinde getiren, bu söylemsel dönüşüm aslında 1990'ların ortasında yaşanmaya başladı. 1980 sonrası dönüşümün gözle görülür, elle tutulur hale geldiği bizim de hissedebildiğimiz dönem 1990'lardı. 2000'lerde sürecin iyice hızlandığını ve bu dönüşümün sonuçlarını vermeye başladığını görüyoruz. 1995'teki Gazi olayları ve 1 Mayıs 1996'da Kadıköy'de çıkan olaylardan sonra gazete haberlerinde varoşun patladığını, kenti istila ettiğini, kenti teslim aldığını okuduk. Varoş bir savaş terminolojisiyle anlatılırken, aynı zamanda hastalık metaforları etrafında temsil edildi; örneğin bir “ur”dan, şehrin “kangren olmuş” kesimlerinden bahsedildi varoş anlatılırken.

Bu söylediklerimizi içeren söylem öncelikle basın ve televizyon yoluyla, gündelik hayattaki sohbetlerde ve resmi kanallarda (burada aklımızda daha çok belediye var) üredi ve üretildi. “Varoş”ta yaşayanlar, gecekondu da yaşayanın aksine daimi olarak içselleştirilemeyecek, yani kentin içine hiç alınmayacak olan kesimler olarak resmedildi. Gecekondu da yaşayan bir gün şehirleşecekken, varoşta yaşayanın hep dışarıda kalacak, hiç kentlileşmeyecek bir kesimi temsil ediyor olması, hep dışarıda olanı göstermeye başlamasıyla dilin yarattığı tahayyül

dünyasında aslında gecekondur da anlam değiştirdi ve varoşun olumsuz bütün bu çağrışımlarını yükledi. Tabii burada varoşa ve gecekonduya dair derin bir korku, 1990'larda daha belirgin hale gelen temel bir çatışma algısı var. Kentin çeperi ile kent merkezi bir savaş halinde ve bu dilin, bu söylemin bu çatışmayı yeniden ürettiğini söyleyebiliriz.

Konunun başka bir boyutu İstanbul'un eşiğinde bekleyen doğal felaketlerle oluşturulan bir aciliyet söyleminin varlığıdır. Bu da 1999'da yaşanan büyük depremin farklı biçimlerde konuşulmaya başlamasıyla birlikte gündeme geldi. Deprem etrafındaki konuşmaların son yıllarda önemli bir kayma gösterdiğini, depreme hazırlık çerçevesinde yapılması gereken bina güçlendirme, altyapının yenilenmesi gibi işlerin örneğin İstanbulluları bekleyen suç, göç, nüfus patlaması, ulaşım sisteminin çökmesi gibi başka yine doğallaştırılmış felaketlerle beraber anılmaya başladığını görüyoruz. Deprem korkusuna bir yandan suç oranının artacağı, bir yandan nüfus patlaması ve ulaşım sisteminin bu nüfusu idare edemeyeceği gibi konulara dair korkularla eşlik ediyor. Depreme hazır olunmasına dair söylemin suç, göç, nüfus patlaması gibi diğer sorunlarla bir arada anılmaya başladığını, bunların aynı cümle içinde zikredildiğini basında, kendi sohbetlerimizde, resmi kanallarda görmeye başlıyoruz. Bu da "Eğer karşımızda bu kadar büyük sorunlarla karşı karşıya olan bir Şehir varsa derhal bir Şey yapmamız, bu sorunları çözmemiz lazım" gibi bir aciliyet söylemi doğuruyor.

Kangrenli bir parçadan bahsediyorsanız onu kesip atmanız gerekir; eğer bu bölgeleri sağlıklı kent yapısını tehdit eden ve onu hasta edecek yerler olarak görüyorsanız elbette derhal bir müdahalede bulunmalı sınızdır. Yine aynı Şekilde eğer bu bölgeleri kenti istila etmeye, kuşatmaya hazır yerler olarak görüyorsanız kentin kendini savunmasını beklersiniz. Bu söylemin böyle suçlayıcı, mimleyici bir dil kullanıyor olması, müdahaleleri de meşrulaştırır. Bir başka deyişle, bu mimleyici mekân jargonu neoliberal kentleşmenin teknolojiyle beraber kentsel dönüşüm, kentsel yenileme, kentsel rehabilitasyon, gecekondur dönüşümü, prestij, tarih ve kültür gibi değişim projeleri mümkün kılar.

Biz kentsel dönüşüm, kentsel yenileme, rehabilitasyon ve prestij projelerinin hepsini bir sepete koyduk. Bir yanda örneğin Kartal'da Zaha Hadid gibi ünlü mimarların projelerine diğer yanda Sulukule'nin dönüştürülmesi, Tarlabası, Haydarpaşa ve Galata Port projeleri eşlik ediyor. Bu projelerin her birinin çok farklı tekil ve yerel sonuçları var; ama onları ortaklaştıran kentsel bir rant söz konusu. Bunun beraberinde yine çok önemli bir boyut da bu projeler sayesinde kentsel yoksulluğun yerinden edilip yer değiştiriyor olması.

Bütün bunlarla İstanbul'un aslında hem mekânsal hem de sosyal haritasının değiştiğini, yeniden oluştuğunu görüyoruz. Bir yandan bir gün şehirleşeceği düşünülen gecekonduların şehirliliğin zıttı olarak algılanan varoşlara denk görülmeye başlanmasıyla buralarda yaşayan yeni yoksulların yerinden edilip yeni kent mekânlarına ve oradan da aslında şehirden sürülmesi söz konusuysen, diğer yandan da yeni zenginlerin içine kapandığı yatay ve dikey siteler gündemimize giriyor.

İstanbul'un son çeyrek yüzyılda içinden geçtiği dönüşüm, dünyanın diğer birçok kentinde gözlemlenen ve yaygın bir şekilde "neoliberal kentleşme" olarak adlandırılan bir süreçtir. Bu süreçte eşzamanlı olarak yeni zenginliğin ve yeni yoksulluğun mekânlarının üretildiğini görüyoruz. Asıl önemli boyut ise bu mekânların birbirlerinden gittikçe ayrışması, ilişkilerin kopması, dolayısıyla bu mekânlarda yaşayan gruplar arasındaki sosyal mesafenin artması.

Sosyal ve mekânsal ayrışma süreci İstanbul'a özgü bir gelişme değil elbette. Sao Paulo'dan Los Angeles'a, Delhi'den Johannesburg'a dünyanın birçok şehrinde sınıflar arasında sosyoekonomik, kültürel ve sembolik ayrışmalar yaşanıyor. Bu yeni kentsel sosyal yapı birbirini besleyen ve son yıllarda neoliberalizm olarak adlandırılan sosyoekonomik süreçlerin sonucu olarak ortaya çıkmakta. Ekonomik üretim içerisinde sanayinin payının düşmesi önemli bir etki yaratırken, büyük ölçekli endüstriyel üretim mekânları yerlerini küçük ölçekli atölyelere ve uzmanlaşmış birimlere bırakıyor ve eşzamanlı olarak sendikalı ve tam zamanlı işgücü hatırı sayılır miktarda azalıyor; yarı zamanlı, esnek saatli, mevsimsel ve sosyal güvencesiz çalışan grupların sayısı artıyor, yeni bir yoksul kesim doğuyor. Sürecin bir diğer yüzünde yine makro ölçekten, yani neoliberalizm çerçevesinden baktığımızda hizmet sektörünün ekonomi içerisindeki payının artmasıyla beraber bu sektörde çalışan profesyonellerin sayısındaki ve aslında daha da önemlisi gelirlerindeki artışla birlikte yeni bir zengin grubun ortaya çıktığını görüyoruz.

İş kulelerinin, beş yıldızlı otellerin, alışveriş merkezlerinin gölgesinde yeni yoksulluk mekânları üüyor; yeni zenginlik ile yeni yoksulluğun mekânları arasındaki fiziki ve sosyal mesafe de giderek açılıyor. İstinye Park ile örneğin Ayazma Tepeüstü veya Bezirganbahçe şehrin iki ucunda, birbirlerine her açıdan son derece zıt, ama bir o kadar da birbirlerinden beslenen, birbirini üreten mekanlar, aynı sürecin tezahürleri olarak görülmeli.

Burada, özetlemeye çalıştığım bu süreçler sonucu mümkün kılınan, meşrulaştırılan, bir kentsel dönüşüm projesi sonucu yıkılıp boşaltılan Ayazma ve Tepeüstü halkının yerleştirildiği Bezirgânbağçe'yi anlatacağım.

TOKİ, 2007'de Küçükçekmece-Sirkeci-Halkalı banliyö tren hattının sonunda yer alan Bezirgânbağçe toplu konutlarını inşa etti ve dönüşüm projesi sonucu yerinden edilen, Ayazma ve Tepeüstü'ndeki yaklaşık beş bin kişiyi buraya yerleştirdi. Ayazma 1980'lerin, Tepeüstü 1970'lerin sonunda oluşmuş gecekondu bölgeleriydi. Bu ikisini bir anıyoruz, zira birbirine çok yakın, daha önemlisi aynı kaderi paylaşan iki mahalleden söz ediyoruz. Bu iki mahallenin kaderini belirleyen ortak özellik 2001'de inşası tamamlanan Atatürk Olimpiyat Stadyumu'na yakın olmaları. Bu mahalleler stadyumla beraber kentsel dönüşüm alanı ilan edildi ve 2007 Şubat başı itibariyle geniş çaplı bir yıkım başlatıldı. Şu an itibariyle Tepeüstü Mahallesi tamamen ortadan kalkmış, Ayazma ise büyük ölçüde yıkılmış durumda. İşin ilginç yanı, Küçükçekmece Belediyesi yetkililerinden ve yayınlarından bu yıkılan alanların yerine tam olarak ne yapılacağına dair bir bilgi edinilemiyor. Olimpiyat Parkı'ndan söz ediliyor, ancak onun da içeriği belli değil. Daha ziyade bu mahallelerin yıkılması ve ortadan kaldırılması gerektiği anlatılıyor. Örneğin Küçükçekmece Belediye Başkanlığı'nın kentsel dönüşümle ilgili yayımladığı bir broşürde, Küçükçekmece metropol bütününe önemli girdiler aktaran bir yer olarak anlatılıyor. Haavaalanı, organize sanayi bölgesi, toptan ticaret alanları, hatta yine bu broşürde henüz olmayan Olimpiyat Parkı kente girdi sağlayacak mekânlar arasında sıralanıyor ve böyle bir ilçede yer alan sağlıklı alanların ortadan kaldırılmasının zorunlu olduğu ifade ediliyor; hatta tam olarak şöyle söyleniyor: "Böylesi bir alanda var olan problemliler, sağlıklı, kentsel kaliteden yoksun ve can güvenliği olmayan, sosyal çöküntü ve kriminal merkezler haline gelen alt bölgelerin sağlıklı ve yaşanabilir alanlar olarak yeniden kente kazandırılması kaçınılmaz görülmektedir." Bir dil darbesiyle iki mekân "hastalıklı bölge" ilan ediliyor ve burasının kent için çok önemli olduğu, kente birçok girdi sağlayabileceği, dolayısıyla bu hastalıklı mekânların sökülüp atılması gerektiği söyleniyor. Aynı broşürde hem Ayazma hem de Tepeüstü "sosyal çöküntü alanı" olarak tanımlanıyor.

"Sosyal çöküntü" bir yıkımı, eskimişliği, köhnemişliği çağırıyor. Sosyal çöküntü alanını diri hale getirmenin bir yolu yoksa eğer, en güzeli temizlemektir. Tabii bu sadece Ayazma ve Tepeüstü'ne ya da sadece Küçükçekmece Belediyesi'nin broşürüne özgü bir dil değil; İstanbul'un geneli için çok çeşitli yerlerde farklı biçimlerde karşımıza çıkıyor. *Zaman* gazetesinden bir örneğimiz var.

Dönüşümle ilgili bir haberde, kentsel dönüşümün nasıl istenir, arzu edilir bir şey olduğu anlatılıp gecekondular hep bir arada ve birbirine benzer insanların yaşadığı yerler olarak tanımlanırken bir “terör uzmanı”ndan alıntı yapılıyor. “Terör uzmanı” şöyle diyor: “Toplu konutlarda oturlarsa birbirlerini etkileyebiliyorlar; dolayısıyla radikal düşünce ve davranışlar olmuyor, önyargılardan kurtuluyorlar, daha toleranslı oluyorlar, birbirlerinin ortak paydalarını tanıma fırsatı buluyorlar.” Dolayısıyla toplu konutlar daha heterojen karşılaşmaların gerçekleştiği, daha kozmopolit şehir mekânları gibi sunulurken gecekondular hastalıklı bir şehir mekânı olarak temsil ediliyor.

Bezirgânbağçe, kentin yoksul kesimlerinin yaşadığı Yenidoğan ve Taştepe mahallelerinin ortasında, bir adacık gibi 11 katlı 55 apartmandan oluşan bir alan. Çevresiyle uyumsuz, dikkat çekici bir tablo sergiliyor. Yakınında gümrük noktasına gitmek üzere bekleyen tır ve kamyonların dizildiği bir yol ve inşa edilmekte olan bir duvar mevcut. Birkaç ay öncesinde hiçbir duvarla korunmuyor, güvenlikçisi bulunmuyorken şimdi yeni bir güvenlik söz konusu; ama mekânın korunması söz konusu değil. Bezirgânbağçe'nin ilk sakinleri taşınalı bir yıl kadar oluyor. Yeni yapılmış bir yer olmasına karşın şimdiden gerçek bir çöküntü alanıyla karşılaşıyorsunuz, çünkü binalar dökülüyor. Dairelerin içi çok sorunlu; su-elektrik tesisatlarında problem var. Özetle, bir köhnemişlik havası yeni yapılmış mekânı şimdiden sarmış durumda. Yine aynı şekilde mekân düzenlemesinde çocuklar için oyun parkları ayrılmış, ama onlar da çok pejmurde duruyor. Çevre düzenlemesi yapılacağı düşünülüyor, ama çitlerle çevrilmiş topraklardan başka bir şey yok ortada. Kısaca, Bezirgânbağçe henüz kurulmadan dökülmeye başlamış bir yer.

Bezirgânbağçe'nin bu köhnemiş hali Küçükçekmece Belediyesi'nin ve TOKİ'nin kentin düşük gelirli gruplarının sorunlarına çare olarak sunulan toplu konut projeleri söylemiyle taban tabana zıt aslında, çünkü Ayazma ve Tepeüstü'ndeki koşullar çok iç açıcı değildi orada yaşayanlar için. TOKİ, Bezirgânbağçe'yi bir çare olarak sundu, “Oradaki kötü koşullara karşılık burada modern binalarda daha kentli bir hayat yaşayabilirsiniz” dedi; ama bizim gördüğümüz bunun tam aksine, meşrulaştırılan kentsel dönüşüm süreci sonucu ortaya çıkan Bezirgânbağçe'nin kent yoksuluna çare olmaktan ziyade sadece kent yoksulluğunun yer değiştirmesini sağladığıdır. Burada farklı biçimler ve daha ağır formlarda kent yoksulluğunun yeniden ürettiğini görmekteyiz.

Ayfer Bartu Candan

Bütün kentsel dönüşüm projelerinin üç ana aktörü var: Büyükşehir Belediyesi, yerel belediyeler ve TOKİ. Beziğânbağçe toplu konutları da böyle bir ortaklığın sonucunda yapılmış, yaklaşık 2640 konut stokundan oluşuyor. Bunlar dar gelirli için yapılan toplu konutlardı; dar gelirli olduğunu kanıtlayanlar buradan ev sahibi olma imkânına sahipti; ama ağırlıklı olarak Ayazma ve Tepeüstü gibi gecekondü dönüşüm alanlarından taşınan yaklaşık beş bin kişinin taşındığı bir toplu konut alanı Beziğânbağçe. Burada toplamda, Ayazma ve Tepeüstü'nden taşınmış olanlar, İstanbul'un çeşitli yerlerinden gelen dar gelirli ve polis lojmanlarından gelen insanlardan oluşan bir nüfustan söz ediyoruz.

Beziğânbağçe aslında yoksul ve dar gelirli kesimlerin barınma sorunlarına çözüm olarak öne sürülen toplu konut projelerine bir örnek. Bir gecekondü dönüşüm projesinin sonuçlandırılmış ve bir grup insanın yerleştirilmiş olduğunu düşündüğümüzde "iyi bir örnek" sayabiliriz burayı. Bu sistem gerçekten işliyor mu? Belediyenin ve TOKİ'nin broşürlerine baktığımızda ortada biraz fazla pembe bir tablo olduğunu görmekteyiz. Gecekondü koşullarının iyileştirilmesine, insanların daha sağlıklı koşullarda barınma hakkına sahip olmasına kim karşı çıkabilir? Fakat bizim bir süredir yoğunluklu olarak Ayazma ve Tepeüstü'nden Beziğânbağçe'ye taşındırılmış insanlarla yaptığımız görüşmeler ve gözlemlerimiz, söylenenin aksine burada yoksulluğun daha farklı biçimlerde daha katmanlaşarak ortaya çıktığına işaret ediyor. Sosyal ekonomik ve mekânsal dışlanma biçimlerinin artarak devam ettiğini, etnik gerginliklerin yaşandığını, şiddetin ortaya çıktığını görüyoruz ve Beziğânbağçe'yi "yeni yoksulluk mekânı" diye adlandırıyoruz.

Biz görüşmelerimizde burada yaşayan insanların deneyimleri, toplu konutlarda yaşamak ve burada ev sahibi olmak konusundaki düşünceleri, kurdukları ilişkiler üzerinde durduk. Bizim sözünü ettiğimiz, bu şehir içinde kentsel dönüşüm projeleri yoluyla yer değiştiren bir yoksulluk. Öncelikle, gelir gider tablolarına ve buradaki ilişkilere baktığımızda zaten bu insanların toplu konutta var olamayacağı, bu yaşamı sürdüremeyecekleri çok net bir biçimde ortaya çıkıyor; nitekim yavaş yavaş İstanbul'un daha dışına ve özellikle Trakya tarafına doğru taşınıyorlar. Şahit olduğumuz şey, bu projenin konut ve barınma sorununa bir çözüm sunmak yerine, yoksul ve dar gelirli için yer değiştirmesine yol açmış olduğu. Bu şehirdeki hareketlilik, hareketsizlik nerelere gidiyor? Bu insanlar ne yapıyor, nasıl yaşıyorlar? Burada aslında çok ciddi bir hareketsizlikten bahsediyoruz; bu, yoksullukla da çok yakından ilintili. İnsanlar oldukça sınırlı bir şehir coğrafyasını kullanmak durumunda kalıyor.

Hareket biçimleri daha çok işleri olanlar için işine gidip gelmek, kadınlar için ise ya hiç siteden çıkmamak ya da yine kadınların işin içinde olduğu çeşitli bağlantılar peşinde koşmak şeklinde. Başakşehir'e gidip TOKİ'nin taksitlerini erteletme, Sefaköy'de AKP bürosuna gidip tanıdıklar bulup bu taksitleri ödememe ya da erteleme çabası gösterme; kaymakamlığa gidip çocuklarına ikinci el kıyafet bulma; belediyede beyaz masaya gidip iş imkânları kovalama gibi etkinliklerle sınırlı, gündelik hayatı idame ettirmeye, çeşitli stratejiler geliştirmeye yönelik bir mobiliteden bahsediyoruz şehirde.

Göktürk'te kapalı sitelerde yaptığımız çalışmalarda da çok sınırlı bir şehir coğrafyası çıkması bizim için ilginç; yani daha varlıklı kesimlerin şehir içindeki hareketine baktığımızda, onların da gidip geldikleri gitmeyi tercih ettikleri yerlerin son derece sınırlı olduğunu görüyorsunuz. Birbiriyle karşılaşmayan, birbirini teğet geçen, çok farklı nedenlerle kendi kısıtlı şehir coğrafyaları içinde hareket eden ya da hareket edemeyen gruplardan bahsediyoruz git gide. Bezirgânbahçe'deki görüşmelerimizden bir iki örnek vermek gerekirse, "14 yıldır İstanbul'dayız. Bağcılar'a, Çatalca'ya pikniğe gittik; başka bir yere gitmedik", "Geçen sene Küçükçekmece'ye götüremedim çocukları, iki lira yol parası bulmadığım için" gibi ifadelerle karşılaştık. Buradan Küçükçekmece'ye gitmek için bir minibüse binmeniz gerekiyor ve beş kişilik bir aileden bahsediyoruz... Bir başkası bütün yaz boyunca çocuklarını gölün kenarına götürememekten söz ediyor.

Bir diğer önemli bulgu, kadınların büyük bir kısmının okuma yazması olmadığı için, Ayazma ve Tepeüstü'nde çok rahat gezinebiliyorken bu coğrafyada kısıtlanmış durumda olması. "Okuma yazmam yok ki, korkuyorum dışarı çıkmaya, kaybolurum" gibi ifadelerle aktarıyorlar deneyimlerini. Yine yoksulluk ve gelir seviyesi de hareket alanını sınırlayan bir etken, kendi ifadeleriyle.

Yeni ortaya çıkan, farklı katmanlanan bir yoksulluk biçiminden, şehir içindeki hareketsizlikten söz ettik. Yine yaptığımız görüşmelerden ortaya çıkan ve çok önemseydiğimiz bir diğer tema, gittikçe artan gerilim, özellikle de etnik gerilim. Ayazma'dan Bezirgânbahçe'ye taşınanlar yoğunluklu olarak, daha çok zorunlu göçle ya da daha öncesinde Ayazma'ya göç etmiş Kürt nüfus. Tepeüstü'nden gelenlerin büyük bölümü Karadeniz kökenli. Aslında Ayazma ve Tepeüstü bir arada anılıyor ve bir taraftan ortak bir kaderi paylaşıyorlar; fakat bu insanları Bezirgânbahçe'ye koyduğunuz zaman müthiş gerilimli bir ortamdan bahsediyoruz. Özellikle Tepeüstü'nden gelenlerle görüşüğünüzde bu çok daha net çıkıyor ortaya.

Tepeüstü'nden gelenler için Ayazma'dan gelenler "daha vahşi, Doğulu". Tepeüstlüler Ayazma'yı şöyle tarif ediyor: "Orda karşılarında olimpiyat alanı vardı, çok başı boş kalmışlar. Tepeüstü en azından İkitelli organize sanayi bölgesinin karşısında olan bir yer, bir taraftan da emniyete bakıyor. Biz emniyet gördük, memur gördük. Bunlar hiçbir şey görmemiş." Yine Tepeüstü'nden gelen bir kadın, Ayazma'dan gelen Kürtlerden bahisle şunları söyledi: "Biz de hazineden geldik. Gittiğin yerde bir şey öğrenmek var. İnşallah giderler. Burda kendi kurallarına göre yaşamak istiyorlar. Umudumuz haciz gelip gitmeleri. Belki o zaman kurtuluruz. Bunlar mağaradan çıkmış insanlar. Giderlerse rahat yaşarız, kalırlarsa susar yaşarız."

Bezirgânbağçe'ye ilk taşınıldığı dönemlerde, yakınındaki Yenidoğan MHP ağırlıklı bir yerdi. MHP ağırlıklı bir yere bir Kürt nüfusu oturtuyor, etrafına bir de polis lojmanlarını koyuyorsunuz. Bu, mekânsal açıdan ilginç olduğu gibi, sosyal açıdan da biraz tuhaf bir durum. İlk zamanlarda Yenidoğan'dan özellikle asker uğurlamaları sırasında gelen birtakım ülkücü gençlerin bastığı, arabaların üstüne Türk bayraklarını koyarak kavga çıkardıkları, silah attıklarına dair hikâyeler duyduğumuz gergin bir ortamdan bahsediyoruz. Polis lojmanlarının buraya taşınmasıyla biraz daha çeki düzen geldiği düşünülüyor ve bir taraftan bir memnuniyet duyuluyor, ama gerginliğin hâlâ sürdüğü, Bezirganbağçe'ye girer girmez gözünüze çarpan çeşitli grafitilerden anlaşılıyor. Giriş yolunda "Türk-Kürt kardeş, ABD kalles" diye bir grafiti yer alıyor. Yine Yenidoğan ve Bezirganbağçe sınırındaki evlerde karşılıklı sloganlar yazılı. Bütün bu gerilimi hem görmek hem de insanların anlattığı hikâyelerde bulmak mümkün.

Göktürk gibi şehrin çeperlerinde, daha kapalı sitelere baktığınızda kendi kendini yöneten birtakım siteler ortaya çıkıyor. İnsanlar buradan "adacıklar" diye bahsediyor. Belediyelerin pek karışmadığı, kendi kendini yöneten birtakım siteler bunlar. Çöpünü kendi topluyor, güvenliğini kendi sağlıyor; dışarıyla pek alakası yok. Bezirgânbağçe gibi toplu konutların (Bezirgânbağçe buna tek örnek değil, ama orada bu konu çok çarpıcı bir biçimde ortaya çıkıyor) hepsinin bir site yönetimi var; fakat diğer kapalı sitelerdekinden farklı olarak, bu, insanların kendi seçtiği bir yönetim değil; buraların yönetimi ihaleyle bir şirkete veriliyor. Boğaziçi AŞ, Bezirgânbağçe'nin ve aslında TOKİ'nin yaptığı hemen hemen bütün toplu konut projelerinin ihalesini almış durumda. Site yönetiminin toplu konutun içinde bir ofisi bulunuyor. Belediyeyle de işbirliği yapıyor, ama ayrı bir şirket.

Görevleri arasında aidatları toplamak, sitedeki güvenliği sağlamak, çevre düzeninden sorumlu olmak var; fakat site yönetiminin -özellikle Beziğânbaççe'ye baktığımızda- mekânı fazlasıyla kontrol ettiğini görüyoruz. Beziğânbaççe toplu konutlarında bir seri yasak söz konusu. Herhalde en önemlisi, burada oturan insanların, özellikle kadınların hayatını çok etkileyen bir yasak: Kadınların toplu halde çimenlerin üstünde, apartmanların önlerinde oturması, bir araya gelmesi yasak. Son gidişimizde çayır alanın etrafına bir de teller konmuş durumdaydı. Gençlerin toplanması yine yasak. Son olarak güvenlik kameraları konmuştu ve iki üç genç bir araya geldiğinde güvenlik görevlileri ya da site yönetimi çalışanları gelip onları dağıtıyordu. Apartman girişlerinde, "Huzurlu bir yaşam için kurallara uyalım" yazılı tabelalar bulunuyor. Nerdeyse her gidişimizde, sadece Boğaziçi AŞ'den değil, Küçükçekmece Belediyesi'nden de gelen birtakım görevlilerin anket yaptığını görüyoruz. Belediye görevlileri sürekli "İhtiyaçlarınız, istekleriniz nelerdir?" gibi sorular soruyor. Orada oturanlar bu anketlere yönelik bir inanç taşıyor, ama belediye böyle bir çalışma içerisinde.

Beziğânbaççe'de "Kariyer Ofisi" adında, Avrupa Birliği fonuyla kurulmuş bir de ofis bulunuyor. "Tepeüstü ve Ayazma bölge halkı yoksulluğunun giderilmesi ve sosyal içerme projesi" çerçevesiyle bir fon alınmış, ki aslında bunun bir sosyal dışlanma projesi olduğunu bu toplu konutlar bize işaret ediyor. Kariyer Ofisi'nde aslında yapılan pek bir iş yok. Kâğıt üzerinde çeşitli iş ve eğitim olanakları sağlamaktan söz ediliyor, ama bu konularda bir faaliyetin var olduğu söylenemez.

Ayazma ve Tepeüstü'nden buraya taşınan insanlar açısından, özellikle belediyeyle ilişkilerinde bir güvensizlik ve kandırılmışlık hissi söz konusu. Bir taraftan da gündelik hayatlarını idame ettirebilmek için önemli bir çıkar ilişkisi içindeler. Şu alıntı, sözünü ettiğimiz ilişkiyi biraz özetliyor: "Bize 'Ne istersiniz?' diye keşke evlerimizi yıkmadan önce sorsalardı. Eşyaları arabaya yükleyip evi yıktılar, bir de fotoğrafını çektiler. Sonra buraya getirip anahtarları verdiler. (Bu insanlar taşınacakları yerleri ilk defa görüyor.) Kentsel dönüşüm değil bu, köyüne dönüşüm. Hiçbir garantimiz yok, ödeyemeyen çıkıp gidecek, bunlar da buraları satacak."

Küçükçekmece Belediyesi kentsel dönüşüm projesinde çok önemli bir aktör. Küçükçekmece bir şantiye halinde. *Radikal* de çıkan bir haber konuyu şöyle anlatıyor: "Küçükçekmece Belediyesi mahalle mahalle gecekondularda yaşayanları konutlara taşıyor, bir de kent kültürünü öğrenmelerini sağlayan eğitim programları yürütüyor.

Küçükçekmece Belediye Başkanı Aziz Yeniay şunu vurguluyor: Bu yöntemle kentsel dönüşümü 500 yıldan biraz önce tamamlarız. Devlet hemen İstanbul'daki kentsel dönüşüm projesini ulusal güvenlik kapsamına almalı.” Artık ikna yolları kent kültürünü öğretmek gibi projelerden değil, bunu bir kenara bırakıp bir an önce acil bir şekilde bu dönüşümü yasa zoruyla sağlamaktan geçiyor.

Bütün bu hikâyeye baktığımız zaman şunun altını çizmekte fayda görüyoruz: Aslında bizim amacımız Ayazma ve Tepeüstü gibi mekânları romantize etmek, “Bu insanlar keşke oralarda kalsaydı, ne güzel hayatları vardı” gibi bir dil kurmak değil. Fiziksel sorunların giderilmesine, yaşam koşullarının iyileştirilmesine, barınma sorununa çözüm üretilmesine kim karşı olabilir? Fakat uygulanan bu yöntemin, özellikle TOKİ, Büyükşehir Belediyesi ve yerel yönetimlerin aciliyet söylemi içinde başladığı gecekondü dönüşüm projelerinin iddia edildiği gibi yoksulların, dar gelirlilerin barınma sorunlarını iyileştirmekten ziyade, bu insanların şehirde ayakta kalabilme mekanizmalarını çok dramatik bir şekilde elinden aldığı ve sorunu daha da katmanlaştırdığını, yapılan işin aslında sadece yoksulluğun yer değiştirmesine ve değişerek katmanlaşmasına yol açtığını vurgulamak istiyoruz.